

IN MEMORIAM

OB SMRTI DR. FRANCETA KOTNIKA

Vlado Novak

Sestega februarja 1955 se je v Celju končala dobrih dvainsedemdeset let dolga življenjska pot Franceta Kotnika. Z njim je sodobna slovenska etnografska znanost izgubila, lahko trdimo, tisto osrednjo osebnost, ki ji je z razsežnostjo svojih raziskav in tehtnostjo svojih dognanj pomagala utrditi znanstven temelj in pokazala zanesljivo pot k moderni metodi. Zgovoren dokaz za to je njegov krepki delež v prvem zaokroženem orisu slovenske etnografije (Narodopisje Slovencev I—II, Ljubljana 1944—1952), čeprav je v »Pregledu slovenskega narodopisja« (prav tam, str. 21—52) z značilno skromnostjo svoje delo skoraj zamolčal. Pravo priznanje pa je njegovo delo doživelo šele v zadnjih letih: najprej v mednarodni znanstveni javnosti, ko ga je leta 1947 kot prvega Slovenca izbrala za svojega člana mednarodna organizacija etnografskih znanstvenikov (Commission internationale des arts et traditions populaires, Centre international de documentation et d'études comparatives sur l'ethnographie, le folklore et les arts populaires), ki deluje v Parizu v okviru UNESCO, ob sedemdesetletnici leta 1952 pa tudi doma, zlasti z monografskim orisom njegovega etnografskega dela, ki ga je napisal Vilko Novak (SE V/1952, str. 179—194) in z imenovanjem za znanstvenega sodelavca v Inštitutu za slovensko narodopisje SAZU v Ljubljani.

S tem ni bila le izpolnjena zgoraj omenjena vrzel v »Pregledu slovenskega narodopisja«, ampak je bilo na znanstven način utrjeno tudi Kotnikovo mesto v razvoju slovenske etnografske znanosti. Pomen Kotnikovega petdesetletnega etnografskega prizadevanja je v vztrajnosti, s katero je nadaljeval in utrdil smer svojih graških akademskih učiteljev: Karla Štreklja, zlasti pa Matije Murka, in pomagal premakniti slovensko etnografijo iz romantično rodoljubne zaverovanosti, prepolne lažno razsvetljenskih potvorb, na trdno znanstveno podlago s poudarkom na dotlej zanemarjeni slovenski ljudski snovni kulturi. S svojo široko razgledanostjo v evropski etnografski literaturi in trdnim filološkim znanjem je smer in delo svojega učitelja lahko celo dopolnjeval, kajti Murko je v svoji slavistični vsestranosti začrtal slovenski etnografiji samo načelni realistični program, a njegovi spisi s tega področja zajemajo gradivo tako na široko z vsega južnoslovenskega ozemlja, da so mnogokrat potrebni detajlnih dopolnitev z domačim slovenskim gradivom. France Kotnik je to opravil z nevsiljivo vestnostjo in vztrajno utrjeval to moderno, na kritičnem realizmu slonečo raziskovalno smer tudi še v letih, ko je Murko zapustil slovensko etnografijo in se spet povsem posvetil raziskovanju srbske in hrvaške ljudske epike. Prav zaradi znanstvene trdnosti in razsežnosti tega Kotnikovega dela smemo trditi, da je soustvaritelj moderne slovenske etnografske znanosti.

Čeprav svojih etnografskih raziskav ni mogel sistematično zaokrožiti, saj je lahko svoja dognanja dostikrat objavil samo v poljudnih publikacijah, kjer

je moral opustiti znanstveno dokumentacijo, pa je njegovo obsežno znanje in njegova osebnost vedno pritegovala mnoge mlajše slovenske etnografe, da so se zatekali k njemu po nasvete in pobude, mnogokrat celo s prošnjami za smernice. Tako so svojega nestorja pritegnili tako rekoč v sredino modernih slovenskih etnografskih prizadevanj. Iz veselja, da se Murkova in njegova načela uresničujejo, se je kljub visokim letom rad odzval pobudi za sistematično raziskovalno delo med samim ljudstvom in v pokrajini. V Celju je zbral okrog sebe skupino ljudi, večinoma prosvetnih delavcev, in se lotil z njimi raziskovanja ljudske snovne, duhovne in občestvene kulture na širšem celjskem območju. Skupina je izbirala etnografsko zanimiva področja. Leta 1951 je delala na saminah katastrske občine Sv. Florijan nad Gornjim gradom. Leta 1952 je najprej dopolnjevala delo iz prejšnjega leta na samotnih kmetijah nad Gornjim gradom, nato pa je na enak način raziskala ljudske starine v vaseh Polana in Zgornji Voluš pri Jurkloštru. Leta 1953 je raziskave vršila v okolici Podsrede na Kozjanskem, leta 1954 pa v okolici Šmarja pri Jelšah. Najobilnejša je bila bera na samotnih kmetijah nad Gornjim gradom in v okolici Podsrede. Kakor je razvidno iz kratkih poročil o prvih treh letih, ki jih je objavil dr. Kotnik skupno s članom te skupine Jakobom Božičem v SE VI—VII/1953—1954 na str. 306—307, je delo te skupine organizacijsko naslonjeno na Mestni muzej v Celju, kateremu je nabrala tudi precej razstavnega gradiva za bodoči etnografski oddelek. Delo na terenu je moglo zaradi odmerjenih denarnih sredstev trajati največ dva tedna v vsakem poletju, ko sodelavci niso bili vezani od svojih poklicnih dolžnosti. A prav osebnost Franceta Kotnika je bila tista, ki je s svojo pristno ljubeznijo do slovenskih ljudskih starosvetnosti povezovala to skupino tudi skozi vse ostale mesece v teh štirih letih, ko je na sestankih pod njegovim vodstvom pretresala in obdelovala nabrano gradivo z vseh treh področij ljudske kulture ter ga pripravljala za tiskano publikacijo. Žal pa je zavratna bolezen, ki je v sedemdesetem letu napadla Kotnikovo krepko koroško naravo, tako da je etnografska skupina morala leta 1952 na terensko delo brez njega, od tedaj ves čas izpodjedala njegovo zdravje in mu hromila delovno energijo, da je tudi ta njegova zamisel ostala fragment. Že težko bolan je oddal v tiskarno rokopise za prvo knjigo etnografskega gradiva s celjskega območja, čeprav redakcije še ni zaključil, ker je hotel, da bi sodelavci nekatere prispevke še nekoliko dopolnili. Tudi njemu sta bolezen in preobilica administrativnega in redaktorskega dela pri Mohorjevi družbi preprečila, da bi dokončal svoj delež. V zapuščini so ohranjeni le zapiski o planšarstvu in požarjenju, članek o pustotah pa je nedokončan. Skrb za dokončno ureditev po njegovi zamisli in za natisk tega etnografskega zbornika so morale prevzeti mlajše, manj izkušene roke. Zbornik, ki bo nosil Kotnikovo ime, bo najlepša oddolžitev te mlade skupine slovenskih etnografskih ljubiteljev svojemu učitelju in mentorju.

Ker ni mogel sam neposredno voditi etnografskih raziskav na dveh območjih, je nagovoril svojega učenca in prijatelja dr. Franceta Sušnika, naj osnuje tako etnografsko raziskovalno skupino tudi na Ravnah. Obljubil je tej skupini tudi svojo strokovno pomoč, saj mu je bilo mnogo do tega, da bi se mlado kulturno središče njegove ožje domačije uveljavilo tudi v etnografiji, s sistematično obdelavo koroških ljudskih starin, s katerimi je tudi on sam začel svoje etnografsko delovanje. Ko bo ta skupina začela z delom, bo izpolnila srčno željo dveh velikih rojakov, ki ju je ljubezen do vsega, kar je pristno ljudsko, združila v iskrenem prijateljstvu: Prežihovega Voranca in Franceta Kotnika. Slovenske koroške ljudske starine — Kotnik jim pravi starosvetnosti — ki jih je, vpletene v podobo težkega življenja koroškega ljudstva, Prežihov

umetniško oživil in za vselej ohranil v svojih pripovednih delih, so v Kotnikovih spisih doživle najtehtnejšo znanstveno obdelavo. Pa ne le koroške, ki so ohranile morda največ prvotne pristnosti in patriarhalne častitljivosti, ampak tudi starine iz ostalih slovenskih pokrajin so v njegovih delih postavljene v luč znanstvene primerjave s starinami ostalih slovanskih in evropskih narodov. Ohranjena pisma Prežihovega Vrancea pričajo, kako je ta vselej, preden je kak kos domačega ljudskega izročila vpletel v svoja pripovedna dela, iskal potrdila in sveta pri svojem prijatelju, čigar etnografsko znanje je cenil enako kakor njegovo zdravo slovensko poštenje. Prav s tema dvema odlikama svojega značaja je France Kotnik prepričevalno odbil nacionalno-šovinistično protislovensko ost avstrijskih in nemških etnografov ter jih s svojimi deli in v neposrednih korespondenčnih stikih z njimi naučil spoštovati ne le slovensko etnografsko znanost ampak tudi narodni ponos slovenskega ljudstva.

Bibliografiji etnografskih spisov Franceta Kotnika lahko dodamo iz zadnjih dveh let poleg že navedenega poročila o delu njegove etnografske skupine samo še dve objavi: kratko recenzijo knjige etnografskih člankov iz nemškega dela Koroške (Oswin Moro: Volkskundliches aus dem Kärntner Nockgebiet, Klagenfurt 1952; SE VI—VII/1953—1954, str. 358) in članek o Makalonci (Ptujski zbornik 1953, str. 73—76), v katerem je pojasnil, kako je prišla ta stara srednjeveška pripovedna snov na Gorenjsko, kjer jo je slišal pisatelj Fr. S. Finžgar. Ta maloštevilnost znanstvenih objav v zadnjih letih bi nas pri tako delavnem etnografu začudila, ko bi ne vedeli za njene neizprosne naravne vzroke.

Etnografija ima v Kotnikovem znanstvenem delu največji delež, saj mu je bilo to delo najbolj pri srcu. Kakor je znal vedno včleniti ljubezen do ožje domačije v vsenarodna prizadevanja, tako je tudi svoje etnografsko delo ves čas skladno povezoval s prizadevanji sorodnih ved, ob katerih je etnografija zrasla v samostojno znanost, zlasti s kulturno in literarno zgodovino ter z jezikoslovjem. Njegovi prispevki s teh znanstvenih področij kažejo veliko filološko temeljitost in eksaktnost dognanj. Najpomembnejši njegov prispevek k slovenski literarni zgodovini je njegovo odkritje in znanstvena obdelava slovenskih ljudskih pesnikov, tako imenovanih »bukovnikov«, zlasti najbolj vidnega med njimi Korošca Andreja Susterja Drabosnjaka. Domala vse, kar ve slovenska slovstvena zgodovina o tem koroškem ljudskem pesniku, piscu »rajmov« in ljudskih iger, sloni na Kotnikovih objavah. Simonič je v Slovenski bibliografiji 1351—1900 lahko navedel en sam Drabosnjakov tisk, vsa druga Drabosnjakova dela v ilegalnih natisih in rokopisnih prepisih pa je poiskal po Koroškem prav France Kotnik, jih z ostalimi podobnimi slovenskimi koroškimi redkostmi vred kot kultiviran bibliofil skrbno shranil in z objavami znanstveno evidencial ter tako rešil Drabosnjakovo delo pred pozabo. Tudi te Kotnikove literarno-zgodovinske objave, njegove prispevke k slovenski bibliografiji, objave starih slovenskih kulturnozgodovinskih rokopisnih tekstov, dalje njegove leksikografske in biografske članke odlikuje izredna znanstvena vestnost, kritičnost ter lapidarnost in jasnost v izražanju.

Tudi vsa ostala Kotnikova narodnopolitična, ljudskoprosvetna in šolniška delavnost ima enako zdrave in krepke korenine v elementarni ljubezni do rodnega ljudstva, prekaljeni v trdem boju za ogrožene narodne pravice na Slovenskem Koroškem. Živ dokaz za to je njegovo dolgoletno delo pri Mohorjevi družbi, ki se ji je pridružil že kot mlad profesor v Celovcu in je, nadaljujoč zdravo izročilo koroških slovenskih kulturnih delavcev: Andreja Einspielerja, Antona Janežiča, Jakoba Sketa, Janeza Sajnika in drugih, s svojo preudarno besedo vseskozi pomagal usmerjati delo te najstarejše slovenske ljudske knjižne

družbe. Enake kvalitete kažejo njegovi članki v »Miru«, političnem glasilu koroških Slovencev, zlasti v plebiscitnih letih po prvi svetovni vojni, pa tudi vse ostalo njegovo narodnopolitično delo na Koroškem (v času plebiscita je bil ravnatelj snujoče se slovenske gimnazije in učiteljsišča v Velikovcu) ter pozneje v društvi koroških Slovencev. Kotnikovo ljudskoprosvetno in šolniško delo nosi pečat pristnega koroškega poštenja in zdrave širokosrčnosti. Mnogi slovenski učitelji in profesorji ne morejo pozabiti, kako jih je kot prosvetni inšpektor znal razumno zaščititi pred preganjanjem reakcionarnih režimov zaradi njihovega naprednega družbenega nazora.

V vseh krajih, kjer je služboval, v Celovcu, v Ptujju, v Mariboru, v Ljubljani in naposled v Celju, se je nevsiljivo in nesebično pridružil prizadevanjem poklicnih in amaterskih raziskovalcev slovenske zgodovine, naše kulturne in slovstvene preteklosti, zlasti slovenskih ljudskih starin. Kjer tako delo ni bilo organizirano, ga je znal vzbuditi, kjer je bilo preenostransko, mu je znal dati širino, zlasti rad ga je dopolnil s pobudo in organiziranjem etnografskih raziskav. Povsod pa je s svojo tiho delavnostjo in s svojim trdnim znanjem mnogo napravil za dvig znanstvene kvalitete pri delu v okviru slovenskih muzejev, pokrajinskih muzejskih društev in slovenskih znanstvenih glasil.

Razsežnost Kotnikovega znanja in njegova neutrudna delavnost terjata od slovenskih etnografov, da z enako ljubeznijo in predanostjo nadaljujejo njegovo delo do tiste sistematične zaokroženosti slovenske etnografske znanosti, ki je bila njegova srčna želja in h kateri je prispeval tako pomemben delež.

Résumé

LORS DU DÉCÈS DU DR. FRANCÈ KOTNIK

L'œuvre ethnographique de Francè Kotnik fut déjà présentée, d'une manière plus étendue, au »Slovenski etnograf« V (1952), 179—194, lors de son 70e anniversaire. Le 6 février 1955, Francè Kotnik fut enlevé par une mort inattendue. Pour cette occasion, l'auteur décrit une partie peu connue de l'activité du défunt: ses efforts en vue d'organisation du travail scientifique à Celje, les dernières années (direction d'équipes ethnographiques; rédaction des matériaux apportés de leur part et destinés à un recueil de travaux ethnographiques actuellement sous presse, etc.).